

<https://digithum.uoc.edu>

Secció especial: Pensar a través de la ruïna: aproximacions teòriques i empíriques a les ruïnes de l'antropocè

Abandonar, transformar, recordar: dues mirades a les ruïnes contemporànies

Anna Clot-Garrell
Universitat de Barcelona

Data de recepció: octubre 2023

Data d'aprovació: gener 2024

Data de publicació: març 2024

Citació recomanada:

CLOT-GARRELL, Anna (2023). «Abandonar, transformar, recordar: dues mirades a les ruïnes contemporànies». A: Anna Clot Garrell (ed.). «Secció especial: Pensar a través de la ruïna: aproximacions teòriques i empíriques a les ruïnes de l'antropocè» [en línia]. *Digithum*, núm. 31. <https://doi.org/10.7238/d.v0i31.420746>. [Data de consulta: dd-mm-aaaa].

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>

Resum

La present ressenya posa en relació la lectura dos llibres sobre els paisatges de l'abandó contemporanis, on diferents tipus ruïnes proliferen, resten i s'acumulen. D'una banda, el llibre de Cal Flynn *Islas del Abandono. La vida en los paisajes posthumanos* (2022) i, d'una altra, el llibre de Jaume Corominas *Fígols les Mines. Esplendor i decadència d'una colònia minera* (2019). Flynn i Corominas furguen des de diferents geografies, mirades i escriptures les presències i absències que configuren aquests paisatges, que a voltes ens atreuen i a voltes ens desolen. Ambdós autors ens conviden a través dels seus treballs a mirar de cara aquestes indrets i les seves ruïnes en comptes de girar-nos-hi d'esquena, per copsar com creació i destrucció esdevenen un binomi difícil de destriar.

Paraules clau

abandó; postindustrial; posthumà; paisatge; memòria; ruïnes

Abandoning, transforming, remembering: two looks at contemporary ruins

Abstract

This review aims to connect the reading of two books that revolve around contemporary abandoned landscapes, where various types of ruins persist, endure, and accumulate. The books are Islands of Abandonment: Life in the Post-Human Landscape (2022) by Cal Flynn and Fígols the Mines: Splendor and Decline of a Mining Colony (2019) by Jaume Corominas. These two books are interesting because they offer different perspectives from various geographic locations, lenses, and narrative styles. They explore the contrast between presence and absence that shapes these landscapes, at times alluring and at others desolating. Both authors delve into the theme of abandonment and

<https://digithum.uoc.edu>

Abandonar, transformar, recordar: dues mirades a les ruïnes contemporànies

encourage readers to confront these places and their ruins directly, urging us to comprehend the intricate interplay between creation and destruction - a duality that is often difficult to distinguish.

Keywords

abandonment; post-industrial; post-human; landscape; memory; ruins

1. D'absències i presències: dues lectures complementàries

Pocs anys de diferència separen la publicació recent de dos llibres que ens apropen a les complexitats i ambivalències d'aquells indrets on les promeses del progrés han degenerat i deixat empremta. Si bé la fascinació per allò que decau i resta arranca de poetes barrocs i romàntics fins a artistes contemporanis com Bernd i Hilla Becher, la proposta d'aquests dos treballs s'allunya de l'estetització per mostrar el potencial crític d'una lectura que ens convida a mirar de cara aquests vestigis per comprendre el nostre present. Walter Benjamin és potser qui, de manera més punyent i bella, assenyala la importància d'aquesta mirada retrospectiva sense nostàlgia ni fetitxisme a què ens conviden a cultivar aquests dos treballs sobre l'exploració rigorosa i detallada de paisatges abandonats on diferents ruïnes proliferen i s'acumulen (Benjamin, 2019; Löwy, 2020). Mentre Cal Flynn ens convida a viatjar per llocs remots però alhora emblemàtics d'arreu del món, Jaume Corominas ens recorda que no cal anar gaire lluny, aterrant aquestes realitats icòniques en el món local més proper, potser menys cridaner, però no per això menys important. Flynn i Corominas furguen doncs des de diferents geografies, mirades i escriptures les presències i absències que configuren l'aparent buidor de llocs travessats pel desastre o l'extractivisme, mostrant l'abandó com un procés dinàmic i relacional més que un final de partida. Vegem-ho.

2. Quan la vida neix entre les terres ermes

El llibre de Cal Flynn ens transporta a dotze llocs emblemàtics que ens apropen i mostren diverses cares de processos d'abandonament i de recuperació natural que tenen en el seu origen, majoritàriament, episodis de destrucció i catàstrofe humana. L'escriptora i periodista d'investigació escocesa s'endinsa en aquests diversos indrets remots resseguint els estralls i vestigis de la devastació però també identificant-ne les espurnes de vida que sorgeixen incloent-hi, i relacionant, tant els aspectes humans com els no-humans. En aquest eixamplar la mirada que ens proposa l'autora –on hi ressonen els treballs d'Anna Tsing i les seves col·laboradores (2015, 2017)– és on rau la singularitat d'aquest llibre, i també en la complexitat que dibuixa. De manera minuciosa, però alhora accessible a tots els públics, Flynn ens apropa una diversitat d'històries on barreja les seves pròpies observacions tot visitant aquests indrets amb una documentació científica i minuciosa sobre els processos de regeneració dels seus ecosistemes. En aquesta diversitat, però, copsem dos fils conductors que s'entrecreuen. D'una banda, paisatges profundament afectats

per l'activitat humana que mostren els impactes d'una relació purament instrumental amb el nostre entorn i d'un antropocentrisme nociu que s'oblida del conjunt d'interdependències que ens configuren. D'una altra, la resiliència dels ecosistemes en aquests escenaris devastats i la possibilitat de vida en aquests paisatges àrids.

El llibre està estructurat en quatre parts on l'autora recorre entorns urbans i rurals, alguns d'icònics d'altres més desconeguts, cadascun amb unes condicions ambientals, històriques i geogràfiques diferents. En la primera part titulada «In absentia», Flynn ens transporta a quatre indrets que podríem titllar d'exemplificadors de les advertències vers les derives destructives i conseqüències no desitjades de la modernitat que Ulrich Beck ens apunta en el ja clàssic llibre *La Societat del Risc* (1986), ja que són quatre exemples que ens permeten palpar les conseqüències contradictòries de les promeses del progrés: des de l'icònic cas nuclear de Txernòbil i el conflicte armat a Xipre passant per les terres ermes d'Escòcia i d'Estònia a causa de l'activitat industrial i agrària intensiva. En aquests quatre casos, Flynn mostra la metamorfosi d'aquests camps abandonats a causa de l'impacte humà a través de la mirada de l'ecologia per copsar els processos mitjançant els quals, com explica la mateixa autora, els ecosistemes reneixen, s'expandeixen i/o s'adapten. En posar l'atenció en aquestes transformacions, l'autora també ajuda al lector a afinar la mirada vers allò que considerem paisatges amb «valor», qüestionant ideals de naturalesa prístina que alhora són també artificis humans. Com subratlla Flynn, «els terrenys erms que a simple vista semblen horribles poden ensenyar-nos formes noves i més sofisticades d'observar l'entorn natural; no en termes pintorescos ni atenent la cura que s'ha dipositat en ells, sinó fixant-nos en la seva força ecològica. Una vegada hem après a fer-ho, el món ens ofereix un aspecte diferent» (2022, p. 37).

Des d'aquest primer recorregut, la segona part titulada «Els que es queden», viatgem amb l'autora a dues ciutats icòniques dels Estats Units, Detroit i Paterson, on aborda el deteriorament urbà i posa l'accent sobretot en els aspectes humans de l'abandó. En aquest sentit, l'autora ens descriu com «en un entorn urbà, accedir a un espai abandonat és el més a prop que podem estar de sortir del mapa[...] una ruïna urbana pot tenir l'efecte a la ment semblant a penetrar en un bosc fosc o escalar un pic escapat» (2022, p. 141). Tanmateix, Flynn en aquestes pàgines no només cospa les ruïnes com a objectes sinó com a verb (Stoler, 2013), és a dir, mostrant com hi ha vides que queden arruïnades en aquests processos de deteriorament i abandó, de manera que considera també els aspectes sociopolítics, econòmics i psicològics de viure entre les ruïnes.

La tercera part del llibre, «L'ombra allargada», com indica el seu títol, aborda la persistència dels llegats industrials explorant-ne les múltiples accepcions a través de diferents territoris. Flynn mostra en aquesta part com l'imperatiu de continuar endavant necessàriament

<https://digithum.uoc.edu>

Abandonar, transformar, recordar: dues mirades a les ruïnes contemporànies

implica confrontar els seus efectes duradors en el temps, ja que aquests traspassen en la major part dels casos la generació que els provocaren (Folkers, 2021). El futur no és buit sinó prenyat de futurs fallits que tots aquests indrets encarnen (Adam, 2007). Amb Flynn copeiem l'acumulació de residus tòxics a Arthur Kill (Staten Island, els Estats Units) on, enmig d'aquest paisatge de futurs abandonats, i de manera sorprenent, ecosistemes emergeixen, i il·lustren, a través d'aquest cas, com «podria adaptar-se la vida per sobreviure en un món postindustrial devastat» (Flynn, 2022, p. 160). Després viatgem cap a França, a la *zone rouge* de Verdún, on visitem escenaris de guerra per observar com els horrors i la violència no només van modificar el paisatge durant les batalles sinó que continuen latents en la terra impenetrable pels riscos que encara comporta avui dia trepitjar-la. De França enfilem rumb a l'Àfrica a Amani, Tanzània, on Flynn ens apropa un cas singular del colonialisme –inherent a la crisi climàtica– des de la perspectiva biològica, a través de mostrar-nos els impactes de la introducció d'espècies de plantes invasores que han modificat i malmès l'ecosistema autòcton. D'Àfrica retornem a Escòcia a Swona, on, des d'un vessant més subjectiu, compartim amb l'escriptora l'estada a una illa abandonada. Flynn narra com el pas del temps recorre aquest entorn mostrant de manera vivaç i amb exemples concrets la «vitalitat» de la matèria de què avui tant en parlen els nous materialismes en les Ciències Humanes i Socials (Coole i Forst, 2010; Fox i Alldred, 2018).

Així arribem a la quarta part, «Al final de Partida», on dos darrers exemples, Plymouth a l'illa de Montserrat al Carib i el mar de Salton a Califòrnia als Estats Units, culminen el recorregut de Flynn per paisatges de l'abandó reals però amb trets propis de la ficció distòpica. Aquests dos indrets serveixen a l'autora de trampolí per a unes reflexions finals d'abast més ampli en què brollen de manera més explícita els claroscurs que afloren en el transcurs del llibre. Flynn evoca l'obra fundacional de la ciència-ficció, *Frankenstein* de Mary Shelley, com a paràbola de la supèrbia humana i com a reflex –en una lectura contemporània– de la crisi climàtica actual en tant que creació monstruosa pròpiament humana amb efectes imprevisibles (2022, p. 266). D'aquesta manera, en aquest tram final del llibre, l'autora situa els casos visitats en un marc més ampli de discussió reafirmant la comesa del seu llibre, ja que si bé vol posar l'accent en allò positiu, és a dir, en «l'herba que creix en les esquerdes de les voreres» (*ibid.* 267), aquest èmfasi no omet una realitat flagrant: els canvis irreversibles en els nostres ecosistemes com a resultat de l'acció humana que posen en entredit la nostra pròpia supervivència. En aquest sentit, Flynn ens parla d'històries de «redempció», no de «restitució», ja que cap d'aquests llocs mai no tornarà a ser com abans.

Dit això, el llibre també vol combatre l'apatia que pot conduir la distopia, la inevitabilitat d'un món caigut o d'un futur ruïnós, subratllant una vegada més la importància de no perdre l'oportunitat d'anar més enllà del «tot està perdut» i el valor de copsar sense filtres aquests paisatges devastats. Així, Flynn, en el darrer capítol, explica com a tots els indrets que ha mirat i ha estat, llocs doblegats i trencats, despullats i desolats, contaminats i enverinats, col·lapsats políticament i socialment, ha trobat nova vida brotant entre les ruïnes, una vida estranya, com diu l'autora, però valuosa a causa de la seva resiliència. En aquest sentit, Flynn insisteix que no es tracta de donar via lliure a continuar saquejant el planeta a còpia de mostrar la seva resiliència

eventual, sinó més aviat de copsar aquests «relats de rendició» com a fars que il·luminen una realitat que percebem obscura i difícil en els temps que corren, no tan sols proporcionant-nos coneixement sobre processos de reparació i adaptació que mostren que inclús en les situacions més devastadores hi pot néixer un bri d'esperança, sinó també carregant-nos d'humilitat assenyalant la importància de no caure en la mateixa trampa i, per tant, el valor d'evitar mètodes de conservació massa invasius i intervencionistes, fent del remei la pròpia malaltia. Com explica Flynn, «aquests *terrains vagues*, amb les seves comunitats de plantes resistents, poden està més vius i presentar una realitat més sòlida que molts dels llocs pintorescos més celebrats del món[...] amb un atractiu i valor propis» (2022: 33). Així doncs, no es tracta, segurament, de restituir artificialment i tapar el dany causat, sinó més aviat, per molt difícil i dolorós que sigui, mirar de cara aquestes ruïnes que s'acumulen i els brots de vida que hi poden néixer per fer caure el «mite futurista del progrés històric» que només es pot afirmar a través d'oblidar l'ocorregut (Buck-Morss, 1996, p. 112).

3. Quan la memòria construeix futurs

Un cop recorreguts tot aquest reguitzell de paisatges emblemàtics amb Cal Flynn, com diu la dita «roda el món i torna al Born», el llibre de Jaume Corominas ens apropa realitats més properes de casa nostra. Concretament, l'autor berguedà ens acosta un dels paisatges postindustrials més densos i alhora més singulars de la geografia catalana des de la mirada de l'arqueologia industrial. Si Flynn ens parla de la vida que neix entre les ruïnes amb un accent a la dimensió natural, Corominas ens mostra la vida que s'esvaeix entre les ruïnes amb un accent a la dimensió sociotecnològica, de manera que mostra com la tecnologia, en aquest cas d'extracció de recursos naturals i producció d'energia, no només transforma el paisatge, sinó la mateixa vida dels habitants del que ell anomena, d'una manera molt perejaumeniana, «un racó de món». El treball de Corominas, tot i situar-se en un escenari local i adoptar una mirada diferent de Flynn, comparteix amb l'autora escocesa el rigor i la meticulositat en la història que ens explica, i la complexitat en el fet d'apropar-se als vestigis d'aquest paisatge de futurs abandonats. També una escriptura propera i amable, però en aquest cas, acompanyada d'una documentació gràfica extensa i rica que conjuga imatges de passat i present. El treball mostra com d'una activitat tan concreta i instrumental com l'extracció de carbó neix tot un univers social i tecnològic particular amb les seves infraestructures i instal·lacions, el seu funcionament i la seva idiosincràsia, les seves relacions socials i tradicions que s'han anat esvaïent en l'abandó d'aquesta activitat productiva.

El llibre està estructurat en sis parts que ressegueixen l'esplendor i el declivi de Fígols-les Mines, una colònia minera que va néixer enmig de les muntanyes de l'Alt Berguedà i a tocar del riu Llobregat, un dels eixos motrius centrals de la industrialització d'aquesta zona i de Catalunya. En la primera part, Corominas situa geogràficament el lector a Fígols-Les Mines i en dibuixa els orígens històrics preindustrials tot detallant-ne gràficament els vestigis que hi romanen. La segona i tercera part esdevenen els eixos centrals del treball en què l'autor descriu les instal·lacions que configuraven l'activitat minera i mostra com pren forma un entramat tecnològic complex que va transformar

<https://digithum.uoc.edu>

Abandonar, transformar, recordar: dues mirades a les ruïnes contemporànies

la fisonomia d'aquesta contrada des de 1871, quan es construeix el primer tramvia de tracció animal per transportar el carbó de les primeres explotacions de carbó, fins ben entrat el segle XXI, quan la darrera instal·lació vinculada a la mineria, la central tèrmica de Cercs, cessa la seva activitat l'any 2011. L'autor situa i ressegueix de manera minuciosa la proliferació de cadascuna de les infraestructures i acompanya les descripcions amb un material gràfic ric que il·lustra tant el seu funcionament passat com l'abandó del present. L'autor, a més a més, posa rostres i textura a tot aquest entramat productiu i extractiu, de manera que il·lustra el conjunt d'oficis i destreses que també han quedat sedimentades en les restes de les infraestructures abandonades.

La quarta i cinquena part del llibre complementen la part tecnològica entrant a la part social, il·lustrant-ne el vincle indestriable. Com indiquen Sheila Jasanoff i Kim Sang-Hyun des de la perspectiva dels estudis en ciència i tecnologia, tant la ciència com la tecnologia tenen un paper crucial en formar i establir comunitats socials, com expliquen amb el seu concepte d'«imaginari sociotècnic de la modernitat» (2015). En la quarta part, doncs, Corominas aprofundeix en el microcosmos miner mapejant i il·lustrant el conjunt d'edificis i serveis bàsics que configuren la vida quotidiana a la colònia més enllà de la seva activitat productiva. Des dels habitatges, els safareigs i les fonts públiques passant per les botigues, la cobertura sanitària, l'escola o les comunicacions i les perruqueries, barberies, modistes, espadenyeria o matalasser. En la cinquena part l'autor ens apropa el conjunt de rituals, festes i activitats d'esbarjo que configuren i reproduïen la vida social de la colònia, així com els conflictes sociolaborals i econòmics d'un entorn obrer com el miner. Aquesta part culmina resseguint les visites de personatges i col·lectius rellevants a la colònia, on hom pot llegir des d'una mirada sociològica les relacions de distància i proximitat que configuren aquest indret vers nuclis de política institucional i processos de desenvolupament econòmic a zones urbanes (Cantó-Milà, 2016; Simmel, 1997). A tall de clausura, el llibre culmina amb un reconeixement dels qui van viure i créixer en aquest indret, de manera que aporta dades que detallen amb noms i cognoms tot aquest món que ha quedat pràcticament esvaït entre les muntanyes i que convida al lector a treure'n les seves pròpies conclusions.

En aquest treball, doncs, escrit des de l'òptica d'un nadiu, es combinen diferents maneres i angles de lectura. Des de l'interès per a totes les persones que van viure en aquest «racó de món» que s'hi retrobaran en el reguitzell de detalls i imatges, fins a persones interessades en la història local que hi podran trobar un material inèdit ampli. També lectors allunyats d'aquest entorn, ja que aquest llibre pot ser llegit com a una etnografia d'un territori de modernització escrita des del prisma d'un dels seus habitants. Per consegüent, hom es pot fer una idea a través d'aquestes pàgines de la vida humana que també creix i s'apaga amb la fi de les activitats industrials que configuren el món que tenim avui i que d'alguna manera també ens configuren a nosaltres. Creació i destrucció esdevenen un binomi difícil de destriar un cop llegits tant el treball de Corominas com el de Flynn, ja que totes dues lectures ens conviden a mirar de cara i amb cura aquestes ruïnes en comptes de girar-nos-hi d'esquena, a escoltar què és allò que ens ensenyen per als futurs en entredit que ens (des)esperen.

Bibliografia

- ADAM, B.; GROVES, C. (2007). *Future Matters: Action, Knowledge, Ethics*. Londres: Brill.
- BECK, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. Londres: Sage.
- BENJAMIN, W. (2019). *Sobre el concepte d'història*. Barcelona: Flâneur.
- BUCK-MORSS, S. (1996). *Dialéctica de la mirada: Walter Benjamin y el proyecto de los Pasajes*. Madrid: Antonio Machado Libros.
- CANTÓ-MILÀ, N. (2016). «On the special relation between proximity and distance in Simmel's forms of association and beyond». A: KEMPLE, T. I. PYHTINEN, O. (eds.). *The Anthem Companion to Georg Simmel*, pp. 81-100. Londres: Anthem Press.
- COOLE, D.; FROST, S. (eds.). (2010). *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics*. Londres: Duke University Press.
- COROMINAS, J. (2019). *Fígols les Mines. Esplendor i decadència d'una colònia minera*. Sant Jordi de Cercs: Jaume Corominas.
- FLYNN, C. (2022). *Islas del Abandono. La vida en los paisajes posthumanos*. Madrid: Capitán Swing.
- FOLKERS, A. (2021). «Fossil Modernity: The Materiality of Acceleration, Slow Violence, and Ecological Futures». *Time & Society*, vol. 30, núm. 2, pp. 223-246. DOI: <https://doi.org/10.1177/0961463X20987965>
- FOX, N. J.; ALLDRED, P. (2018). «Social Structures, Power and Resistance in Monist Sociology: (New) Materialist Insights». *Journal of Sociology*, vol. 54, núm. 3, pp. 315-330. DOI: <https://doi.org/10.1177/1440783317730615>
- JASANOFF, S.; KIM, S.H. (eds.). (2015). *Dreamscapes of Modernity: Sociotechnical Imaginaries and the Fabrication of Power*. Chicago: University of Chicago Press.
- LÖWY, M. (2020). *Walter Benjamin. Avis d'incendi*. Barcelona: Flâneur.
- SIMMEL, G. (1997). «The sociology of space». A: FRISBY, D. i FEATHERSTONE, M. (eds.). *Simmel on Culture: Selected Writings*. Londres: SAGE, pp. 137-169.
- STOLER, A.L. (2013). *Imperial Debris: On Ruins and Ruination*. Londres: Duke University Press.
- TSING, A. (2015). *The Mushroom at the End of the World*. Princeton: Princeton University Press.
- TSING, A.; SWANSON, H.A.; GAN, E.; BUBANDT, N. (2017). *Arts of Living on a Damaged Planet: Ghosts and Monsters of the Anthropocene*. Minnesota: University of Minnesota Press.

<https://digithum.uoc.edu>

Abandonar, transformar, recordar: dues mirades a les ruïnes contemporànies

Anna Clot-Garrell

Universitat de Barcelona

annaclotgarrell@ub.edu

És investigadora postdoctoral Juan de la Cierva Incorporación al Centre d'Estudis de Cultura, Política i Societat, Departament de Sociologia, Universitat de Barcelona. La seva recerca actual gira al voltant de les transformacions socioecològiques, combinant treball teòric i empíric. És doctora en Sociologia amb menció internacional per la Universitat Autònoma de Barcelona, guardonada amb el Premi Manuel Sales i Ferré de Sociologia (Institut d'Estudis Catalans, 2018).

